

Ronde 6

Sander Bax & Renate van Keulen
 Tilburg University
 Contact: p.a.bax@tilburguniversity.edu
r.vankeulen@tilbueguniversity.edu

Redeneren met en over literatuur

1. Inleiding

In het document ‘Bewuste geletterdheid in perspectief’ (2021) pleit het Meesterschapsteam Nederlands ervoor om leerlingen bij het schoolvak Nederlands vanuit vier perspectieven te laten nadenken over de vakinhoud: ‘het systeemperspectief’, ‘het individuele perspectief’, ‘het sociaal-culturele perspectief’ en ‘het historische perspectief’. Door het combineren van kennis, vaardigheden en inzichten binnen deze vier perspectieven zou volgens het Meesterschapsteam ‘bewuste geletterdheid’ ontstaan. In onze presentatie laten wij zien hoe wij deze benaderingswijze hebben ingezet bij het ontwikkelen van een redeneerdidactiek voor het literatuuronderwijs. We presenteren de ideeën die we hebben ontwikkeld tijdens het toepassen van de didactiek op *De donkere kamer van Damokles* van Willem Frederik Hermans en we laten zien hoe leerlingen hebben geredeneerd. Vervolgens willen we, samen met de deelnemers, kijken naar mogelijkheden om de redeneerdidactiek toe te passen op de roman *Hersenschimmen* van Bernlef.

2. Inzichten opdoen binnen vier perspectieven

De ontwikkelde didactiek voor het literatuuronderwijs is een combinatiedidactiek waarbij leerlingen inzichten opdoen over een literair werk binnen de vier verschillende perspectieven die de Meesterschapsteams formuleerden. Binnen het systeemperspectief gaat het om inzichten over de opbouw van taal, literatuur en communicatie en de (complexe) relatie tussen taal en (fictieve) werkelijkheid. Wanneer leerlingen van een individueel perspectief naar taal, literatuur en communicatie kijken, kunnen zij inzichten opdoen over lees-, schrijf- en luisterprocessen en de manier waarop die per individu kunnen verschillen. Inzichten binnen het sociaal-culturele perspectief betreffen de sociale functie van taal, literatuur en communicatie, en de invloed van sociaal-culturele factoren op taalgebruik. Als leerlingen vanuit een historisch perspectief kijken naar taal, literatuur en communicatie doen ze inzichten op over veranderingen van verschijningsvormen van taal, communicatie en literatuur en over de Nederlandse taal als cultureel erfgoed (Meesterschapsteam Nederlands 2021).

Wij kozen *De donkere kamer van Damokles* als uitgangspunt voor het ontwikkelen van onze didactiek en formuleerden vier inzichten, gebaseerd op bovenstaande perspectieven, die we leerlingen over deze roman willen laten opdoen. Hiervoor baseerden we ons op de (omvangrijke) wetenschappelijke literatuur over *De donkere kamer van Damokles* en op een eigen literatuurdidactische analyse.

3. Literatuurhistorisch redeneren in stappen

Een didactiek die gericht is op het verwerven van inzichten vereist een vorm van redeneren. In het geval van *De donkere kamer van Damokles* gaat het om literatuurwetenschappelijke en literatuurhistorische inzichten, en dat maakt het model van literatuurhistorisch redeneren zoals dat door Bax & Mantingh (2018) is uitgewerkt, geschikt om te gebruiken. ‘Literatuurhistorisch redeneren’ is volgens Bax & Mantingh een activiteit waarbij leerlingen leren om informatie over het verleden (literatuurhistorische kennis) te organiseren om daarmee literaire taaluitingen te beschrijven, te vergelijken, te analyseren, te interpreteren en te beoordelen. Van Keulen & Bax (2021) hebben het model voor literatuurhistorisch redeneren didactisch verdiept en maakten daarbij gebruik van de methode van SPA+ (Systematische Probleem Aanpak Plus). Het gaat om een methode voor het beantwoorden van ‘leg uit-, verklaar- en redeneeropgaven’ die veelal wordt toegepast in de bètavakken (Van Montfort 2018: 14). SPA+ gaat uit van een redenering met drie componenten: data, verbinding en conclusie. Van Keulen & Bax (2021) hebben de SPA+ methode ingezet om een stappenplan te ontwikkelen met hoofd- en deelstappen waarmee leerlingen antwoord moeten geven op een redeneervraag door data uit fictionele en niet-fictionele bronnen te verbinden en op basis daarvan conclusies te trekken die tot inzichten leiden (zie Tabel 1 voor een weergave van de hoofdstappen).

Stap 1 – Een vraag stellen Stap 2 – De vraag beantwoorden binnen je eigen referentiekader/wereldbeeld Stap 3 – Bronnen gebruiken Stap 4 – Antwoord bijstellen Stap 5 – Inzichten verwoorden

Tabel 1 – Literatuurhistorisch redeneren in stappen.

4. De lessenreeks

De ontwikkelde didactiek is toegepast in een lessenreeks van vier lessen van telkens 50 minuten en in een afsluitende les van 25 minuten, waarin leerlingen in stappen kennismaken met de roman *De donkere kamer van Damokles* en met de methode van

literatuurhistorisch redeneren. Het doel was om leerlingen inzichten te laten opdoen binnen de verschillende perspectieven en om te kijken of ze na vier lessen in staat waren om een ‘overkoepelend inzicht’ op te doen over *De donkere kamer van Damokles*. Uiteindelijk hebben de leerlingen aan twee van die vier inzichten zelfstandig gewerkt: in les 3 aan inzicht vanuit historisch perspectief en in les 4 aan inzicht op het snijvlak van het systeemperspectief en het lezersperspectief (zie: Tabel 2).

Redeneervraag	Gegeven bronnen	Beoogd inzicht
<p><u>Les 3:</u> Osewoudt heeft geen idee wat de opdracht is en is helemaal afhankelijk van de nepleidster die ook niet op alles voorbereid is. De echte leidster is er namelijk ook. Ze besluit haar te vermoorden. Die beslissing en de handeling gebeuren wel heel makkelijk. In hoeverre ging dat in werkelijkheid ook zo?</p>	<p>1: Fragment uit de film <i>Het meisje met het rode haar</i> waarin het verzet geromantiseerd wordt. 2: Interview van RTV Oost met historicus Ewout van der Horst die vertelt over een op persoonlijke titel uitgevoerde moord op een NSB'er na een ruzie (uit angst voor represailles). 3: Artikel uit <i>Het Parool</i> waarin verantwoording wordt gegeven voor verzetsdaden. De mogelijkheid van verkeerde motieven wordt erkend en de heldhaftigheid van het verzet wordt benadrukt.</p>	<p>Hermans geeft in zijn roman (bewust) een ander perspectief dan het perspectief dat in de heersende naoorlogse beschrijvingen/beelden van het verzet wordt getoond.</p>
<p><u>Les 4:</u> Als lezer beleef ik de avonturen van Osewoudt mee. Op het moment dat Osewoudt wordt ondervraagd door inspecteur Selderhorst worden alle handelingen van Osewoudt waarover ik gelezen heb, besproken, maar vanuit een ander perspectief. Osewoudt wordt als collaborateur gezien. Hoe en waarom brengt de auteur mij als lezer op dat moment aan het twijfelen?</p>	<p>1: Afbeelding van het werk ‘Relativiteit’ van M.C. Escher met de toelichting dat Escher bewust kiest voor desoriëntatie (Smulders 1983). 2: Artikel in het <i>AD</i> over de populariteit van misdaadseries. Deze series komen uiteindelijk tot een oplossing en dat vinden kijkers prettig.</p>	<p>Hermans misleidt de lezer bewust door een techniek waarmee hij in het eerste deel een schijnbaar objectieve werkelijkheid presenteert die later in twijfel wordt getrokken door de toevoeging van andere perspectieven. Het menselijk waarnemen is subjectief en de waarheid is daardoor onkenbaar.</p>

Tabel 2 – Redeneeropdrachten bij les 3 en 4.

5. Hoe verder?

In onze workshop op HSN zullen we de aanwezigen uitgebreider meenemen in het ontwerpproces dat aan onze pilotstudie ten grondslag lag en presenteren we een tweede experiment waarvan we de resultaten op dit moment aan het verwerken zijn. Maar vooral willen we met de deelnemers nadenken over hoe we effectief en motiverend lesmateriaal kunnen ontwerpen voor literatuuronderwijs (historisch en modern) waarbij leerlingen door te redeneren vanuit verschillende perspectieven tot inzichten komen en waarbij ze via complexe redeneeropdrachten kennis, vaardigheden en inzichten geïntegreerd verwerven. Tijdens de workshop zullen we dat doen door actief aan de slag te gaan met de mogelijkheden die de roman *Hersenschimmen* van Bernlef biedt.

Referenties

- Bax, S. & E. Mantingh (2018). “Een web van twintigste-eeuwse literatuur: Naar een didactiek voor literatuurgeschiedenis van de twintigste eeuw”. In: *Nederlandse letterkunde: Driemaandelijks tijdschrift*, 23 (3), p. 257-286.
- Meesterschapsteam Nederlands (2021). ‘Bewuste geletterdheid in perspectief: kennis, vaardigheden en inzichten’. Online raadpleegbaar op: <https://nederlands.vakdidactiekgw.nl/publicaties/>.
- Van Keulen, R. & S. Bax (2021). “Literatuurhistorisch redeneren: Hoe leerlingen met redeneerdidactiek literatuurhistorische inzichten kunnen verwerven”. In: *Kunstzone. Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs*, 2021, KZ04, p. 16-18.
- Van Montfort, D. (2018). *Redeneren met de SPA+: Het gebruik van de systematische probleemaanpak plus bij scheikunde*. Enschede: SLO.